

Інститут педагогіки АПН України

БУЧКІВСЬКА ВАЛЕНТИНА ВІКЕНТІЇВНА

УДК 37.013.41 : 371.4

**ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД
ДО ВИХОВАННЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ
А. С. МАКАРЕНКА**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2004

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті педагогіки АПН України.

Науковий керівник - кандидат педагогічних наук, доцент,
Зоц Віра Миколаївна, видавництво “Шкільний світ”: газета “Завуч”,
головний редактор

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор, академік АПН України,
Ярмаченко Микола Дмитрович,
радник Президії АПН України;
кандидат педагогічних наук,
Гуменюк Галина Михайлівна,
Прикарпатський університет
ім. Василя Стефаника,
доцент кафедри організації
туристичної діяльності

Провідна установа - Тернопільський державний педагогічний університет
ім. Володимира Гнатюка,
кафедра педагогіки,
Міністерство освіти і науки України,
м.Тернопіль

Захист відбудеться “23” січня 2004 р. о 16.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради
Д 26.452.01 в Інституті педагогіки АПН України за адресою: 04053, м. Київ, вул. Артема, 52-д.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій частині Інституту педагогіки АПН України
(04053, м. Київ, вул. Артема, 52-д).

Автореферат розісланий “17” грудня 2003 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Березівська Л.Д.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Соціальні і політичні зміни, що відбуваються в Україні, а також постійне зростання наукової інформації роблять надзвичайно актуальною проблему оновлення змісту освіти. Існує нагальна потреба реформувати систему виховання з урахуванням сучасних тенденцій розвитку суспільства. На цьому наголошується у Законі України “Про освіту”, “Національній доктрині розвитку освіти”, у державних національних програмах “Освіта” (“Україна XXI століття”), “Діти України”. З урахуванням цих змін створено проект “Державних стандартів базової і повної середньої освіти”.

Відповідно до Закону України “Про загальну середню освіту”, Концепції 12-річної школи передбачається якісне реформування середньої освіти на основі особистісно орієнтованого підходу в педагогічному процесі. Реалізація такого підходу забезпечить самостійність мислення учнів, відповідальність за власну діяльність і майбутнє, готовність включитися в систему безперервної освіти протягом життя.

Розроблена парадигма особистісно орієнтованого підходу складається з таких елементів: особистісно орієнтований підхід у навчанні (І.Якиманська); особистісно орієнтований підхід у вихованні (І.Бех, Є.Бондаревська); філософсько-психологічне обґрунтування особистісно орієнтованого підходу (С.Подмазін, В.Рибалко).

Необхідною передумовою всебічного розуміння дослідниками нових проблем, що постали перед педагогічною наукою і практикою, як зазначається в “Основних напрямках наукових досліджень з педагогіки і психології України”, має бути осмислення прогресивних ідей минулого з погляду сьогодення, переосмислення та висвітлення позитивного досвіду минулого у контексті сучасних культурно-освітніх змін.

Творча спадщина А.Макаренка не обмежується часовими рамками її створення, тобто 20-30-ми роками ХХ століття, вона спрямована в майбутнє і не тільки може, а й повинна застосовуватися в сучасних умовах (М.Ярмаченко).

Ретроспективний аналіз визначних явищ в історії педагогіки зумовив потребу знову звернутися до педагогічної спадщини А.Макаренка в пошуку механізмів розв’язання сучасних педагогічних завдань. Оптимальне поєднання досліджень класичної спадщини минулого і сучасних досягнень наукової думки дасть змогу відкрити нові перспективи розвитку педагогічної науки.

Як зазначав у своїх працях і виступах академік І.Зязюн, оцінкою педагогічного досвіду А.Макаренка є те унікальне в історії педагогіки явище, що жоден з його вихованців, котрі прибували до нього як індивіди з девіантною поведінкою, не став у житті злочинцем. Спогади колишніх вихованців А.Макаренка, дослідження М.Окси, П.Лисенка та інших дослідників

підтверджують, що виховна система А.Макаренка давала кінцевий результат: виховувала особистостей соціально адаптованих, оптимістичних і морально здорових. Це майже повна характеристика того, що має дати реалізація особистісно орієнтованого підходу в педагогічному процесі (до цього лише можна додати розвинутий творчий потенціал особистості). Отже, в педагогічній спадщині А.Макаренка існують дієві механізми реалізації особистісно орієнтованого підходу у вихованні, хоча в його працях назва “особистісно орієнтований” ніде не зустрічається.

Дослідженням теоретико-практичної спадщини А.Макаренка, починаючи з 40-х років минулого століття, займалася велика кількість учених. Різні аспекти виховної системи видатного педагога, його творчої і практичної діяльності аналізуються в широкому спектрі монографій, книг, статей (Є.Балабанович, В.Гмурман, Л.Гордін, О.Дзевєрін, Г.Жураковський, В.Кумарін, В.Коротов, В.Колбановський, М.Кондаков, Н.Лялін, Є.Мединський, Е.Монозон, Н.Морозова, Ф.Науменко, М.Ніжинський, М.Павлова, П.Паперна, С.Рівес, В.Смаль, А.Тер-Гевондян, Г.Філонов, А.Фролов, М.Ярмаченко та ін.).

Свідченням того, що А.Макаренко став педагогом світового масштабу, є вивчення його спадщини такими дослідниками, як А.Левін, Т.Новацький, З.Мислаковський (Польща); Г.Догев, Д.Мінчев, Н.Чакиров (Болгарія); Л.Тиха (Чехія); Г.Бергер, А.Больц, Е.Гюнтер, А.Геррман, Х. Зенф, В.Кінітц, Г.Раков, Т. Штольц, Г.Хілліг (Німеччина); Во Куанг Фук (В'єтнам) та ін.

У 1981 р. в США вийшла в перекладі книга А.Макаренка “Марш 30-го року”. Професор Б.Бейкер (США) звертає увагу на те, що найголовніші проблеми, які досліджував А.Макаренко, залишаються актуальними й мають світове значення.

З 90-х років ХХ століття починається новий період вивчення спадщини А.Макаренка і кристалізації його педагогічних ідей. Він триває й зараз. Умовно можна вважати, що зародки цього етапу закладено 1968 р. в зв'язку зі створенням у Марбурзькому університеті (Німеччина) спеціальної лабораторії з вивчення життя й діяльності А.Макаренка. Саме ця лабораторія започаткувала “деміфологізаторський підхід” до спадщини А.Макаренка. В 1981 р. побачила світ праця Дж. Данстена (Бермінгемський університет, Великобританія) “Деміфологізація Макаренка”, в якій автор підкреслює, що людина, яка й після смерті протягом 30 років очолювала педагогічну практику і продовжує впливати на неї, заслуговує місця в Пантеоні, а “виявлення кількох грудочок глини на її підшвах не в змозі розхитати п'єдестал”.

Саме створення Марбурзької лабораторії і згадані праці підготували підґрунтя для нового етапу макаренкознавства. Ми його називаємо етапом деміфологізації ідей. Сьогодні можна визначити характерні риси цього періоду. По-перше, полярність оцінок досвіду та ідей А.Макаренка. У відповідь на публікацію статей, що містять різко негативні оцінки, з'являється цілий ряд наукових розвідок з глибоким аналізом спадщини А.Макаренка з позицій сучасної

педагогічної парадигми (Л.Гриценко, Н.Дічек, І.Зязюна, С.Карпенчук, Л.Ковальчук, В.Костіва, М.Красовицького, І.Кривоноса, В.Струманського, Н.Тарасевича). По-друге, деполітизація і деідеологізація спадщини А.Макаренка, кристалізація її педагогічної суті. Над цією проблемою, крім відомих учених (І.Зязюн, М.Красовицький, В.Моргун, М.Ярмаченко), працює ціла плеяда нової генерації дослідників 90-х років (В.Бобрицька, М.Богуславський, М.Гетманець, Л.Гриценко, Н.Дічек, Л.Ковальчук, В.Костів, Л.Крамущенко, І.Кривонос, П.Лисенко та ін.). По-третє, активно досліджуються проблеми використання ідей і досвіду А.Макаренка для розв'язання актуальних завдань педагогіки і шкільної практики (І.Зязюн, М.Красовицький, В.Моргун). Однак спеціальних досліджень, присвячених аналізу особистісно орієнтованого підходу до виховання в його спадщині немає.

Особистісно орієнтований підхід є провідною парадигмою у реформуванні середньої освіти. Все більше з'являється наукових праць, в яких розробляються різні його аспекти. Але для впровадження цього підходу у практику школи вчителям і вихователям слід оволодіти його механізмами і прийомами. Вони є у досвіді гуманістичної, дитиноцентричної педагогіки. Виявлення цих механізмів у спадщині видатних педагогів сприятиме практичній реалізації особистісно орієнтованого підходу.

Недостатня розробленість названої проблеми, її актуальність, науково-практична значущість, відсутність фундаментальних історико-педагогічних досліджень зумовили вибір теми дисертації “Особистісно орієнтований підхід до виховання в педагогічній спадщині А.С.Макаренка”.

Оскільки ідея дослідження полягає в тому, щоб виділити механізми особистісно орієнтованого підходу в педагогічній системі А.Макаренка для використання у сучасній теорії і практиці, роботу побудовано так, що спочатку розглядається суть особистісно орієнтованого підходу як сучасної педагогічної парадигми, а потім досліджуються педагогічні інструменти його реалізації в системі А.Макаренка.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження відповідає напряму наукових досліджень лабораторії педагогічного прогнозування Інституту педагогіки АПН України “Організаційно-педагогічні засади функціонування 12-річної середньої школи” (державний реєстраційний №0100U000045). Тему дослідження узгоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології АПН України (Протокол №8 від 30 жов-тня 2001 року).

Об'єкт дослідження - педагогічна спадщина А.Макаренка.

Предмет дослідження - особистісно орієнтований підхід до виховання в педагогічній спадщині А.Макаренка.

Мета дослідження полягає у виявленні механізмів особистісно орієнтованого підходу до виховання в педагогічній спадщині А.Макаренка як інструментів реалізації особистісно орієнтованого підходу в сучасній педагогіці.

Завдання дослідження:

- проаналізувати суть особистісно орієнтованого підходу у вихованні, визначити його принципи;
- з'ясувати педагогічну суть колективу як умову особистісно орієнтованого підходу в концепції А.Макаренка;
- визначити риси особистісно орієнтованого підходу в педагогічній спадщині А.Макаренка;
- виділити особливості педагогічної позиції вихователя щодо особистісно орієнтованого підходу до виховання;
- показати можливості використання педагогічних ідей А.Макаренка в реалізації особистісно орієнтованого підходу до виховання в сучасній школі.

Методологічною основою дослідження є загальні положення теорії наукового пізнання та діалектичного розуміння суті історико-педагогічного процесу; положення про взаємообумовленість закономірностей і явищ соціальної дійсності; синергетика як теорія систем, що самоорганізуються; системний підхід до вивчення педагогічних явищ.

Методи дослідження:

- теоретичний, історико-педагогічний і системний аналіз праць А.Макаренка, педагогічної науково-методичної літератури, архівних документів, публіцистичних джерел (дали фактологічний матеріал для вивчення досліджуваної проблеми);
- хронологічний і ретроспективний методи (допомогли простежити трансформацію і розвиток педагогічних поглядів А.Макаренка);
- методи порівняльно-історичного аналізу, узагальнення і систематизації здобутих фактів і даних (сприяли визначенню здобутків педагогічної системи А.Макаренка, які можна використовувати для реалізації сучасної педагогічної парадигми особистісно орієнтованого підходу);
- метод системно-структурного аналізу (використано для визначення принципів і рис особистісно орієнтованого підходу).

Джерельною базою дослідження є філософська, педагогічна, історико-педагогічна література з проблеми дослідження. Фактологічний матеріал дисертації становлять документи і матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України): фонд Наркомосу УСРР №166 (оп. 2, 3, 4; спр. 919 - 920; 937 - 938; 1687; 1706). Проаналізовано бібліографічні збірники і каталоги з фондів Національної бібліотеки України ім. В.Вернадського, Державної науково-педагогічної бібліотеки АПН України, Парламентської

бібліотеки України, а також сучасна педагогічна періодична преса, довідково-бібліографічна література, автореферати, дисертаційні дослідження та монографії з проблеми дослідження.

Наукова новизна і теоретична значущість одержаних результатів полягають у тому, що на основі виявлених архівних, літературних, історико-педагогічних джерел вперше проаналізовано педагогічну спадщину А.Макаренка з позиції особистісно орієнтованого підходу до виховання. Виявлено роль колективу як вирішальної умови особистісно орієнтованого виховання. Набуло подальшого розвитку виявлення умов, які створює колектив для розвитку і самореалізації особистості: організація різноманітної діяльності, система перспективних ліній, стосунки взаємної відповідальності й турботи. Вперше визначено риси особистісно орієнтованого підходу в педагогічній спадщині А.Макаренка: створення програми людської особистості; органічне поєднання прямоти і відкритості з педагогічним маневром; дбайливе ставлення до дитини в суперечливих ситуаціях виховного процесу; повага до людської гідності, педагогічний такт, справедливість. Виокремлено педагогічні позиції вихователя, що сприяють реалізації особистісно орієнтованого підходу: діалектичний зв'язок у вихованні колективу й особистості; відповідність форм, методів, дій конкретним обставинам педагогічної ситуації; вимогливість до особистості; педагогічний реалізм. Обґрунтовано можливі шляхи творчого використання науково-педагогічного доробку А.Макаренка з проблеми особистісно орієнтованого підходу в сучасній педагогічній теорії і практиці.

У науковий обіг введено невідомі та маловідомі архівні матеріали, які збагачують дослідження новими історичними фактами, подіями.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в результаті дослідження положення і висновки дають нові педагогічні інструменти для формування особистісно орієнтованого підходу у вихованні. Визначено принципи і риси особистісно орієнтованого підходу, умови, які створює колектив для розвитку особистості, особливості особистості вихователя, що сприяють реалізації особистісно орієнтованого підходу, дають змогу формувати технологію особистісно орієнтованого виховання, розв'язувати проблему гуманізації виховання. Матеріали проведеного дослідження можуть бути використані для підготовки підручників з педагогіки, історії педагогіки, на спецсемінарах, в процесі викладання спецкурсів дисциплін педагогічного циклу в системі вищої педагогічної освіти, післядипломної освіти педагогічних кадрів.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується його цілісною теоретико-методологічною концепцією, широким використанням першоджерел, періодичних видань, монографій, системним аналізом досліджуваних матеріалів, використанням комплексу методів дослідження, адекватних меті, предмету і завданням роботи.

Особистий внесок здобувача полягає у аналізі педагогічної спадщини А.Макаренка і виокремленні об'єктивно необхідних шляхів організації особистісно орієнтованого підходу до виховання, які мають важливе теоретичне значення, що є науковим внеском автора в спільну працю з В.Зоц. У статті, в співавторстві з Г.В.Бучківською, здобувачем здійснено аналіз поглядів А.Макаренка на проблему колективу як виховуючого середовища і умови для розвитку особистості.

Апробація результатів дисертації. Основні положення й висновки дослідження знайшли відображення в доповідях і виступах на міжвузівській науково-практичній конференції (Хмельницький, 2001 р.), Всеукраїнському науково-практичному семінарі (Київ, 2001 р.), Міжнародному макаренківському семінарі (Полтава, 2002 р.), обговорювалися на засіданні лабораторії педагогічних інновацій Інституту педагогіки АПН України та щорічних звітних конференціях Хмельницького гуманітарно-педагогічного інституту (2001-2003 рр.). Результати дослідження використовувались автором у педагогічних читаннях на тему: "Особистісно орієнтований підхід до виховання як умова розвитку колективу" (Хмельницький гуманітарно-педагогічний інститут, 2002 р.).

Публікації. Основний зміст роботи відображено у 8 публікаціях автора, з яких 6 одноосібних, у тому числі 5 надруковано у фахових виданнях, затверджених ВАК України.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків (обсяг основного тексту - 174с.), списку використаних джерел (271 найменування на 24с.), 3 додатків (14с.). Загальний обсяг дисертації - 212с.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено його об'єкт, предмет, мету, завдання; зазначені джерела і методи дослідження; розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення роботи; подано інформацію про апробацію результатів, публікації та структуру дослідження.

У першому розділі - "**Педагогічна спадщина А.Макаренка в контексті особистісно орієнтованого підходу у вихованні**" - розкриваються філософські засади та теоретичні основи особистісно орієнтованого підходу в освіті, простежуються прояви такого підходу в педагогічній системі А.Макаренка.

Особистісно орієнтоване виховання - це процес, характер якого визначається метою; це процес утвердження особистості як вищої цінності буття. Він можливий за умови пробудження в особистості потреб у самореалізації й самовдосконаленні. Складовими цих потреб є потреби пізнання, потреби в позитивних стосунках з навколишнім. На цій основі виникає позиція

доброзичливого, позитивного ставлення до світу, до оточуючих людей. Особистісно орієнтований підхід створює умови для розвитку самоповаги, почуття власної гідності, а відтак поваги до інших особистостей. З цих суб'єктивних потреб логічно випливає об'єктивна мета особистісно орієнтованого виховання - створення умов для виховання моральної, спрямованої на самовдосконалення особистості.

Реалізація особистісно орієнтованого підходу можлива за таких умов:

а) *психологічні*: розвивати рефлексію вихованців, вміння осмислювати й оцінювати свої вчинки, прогнозувати їх наслідки; узгоджувати власні бажання, цілі та засоби їх досягнення; створювати умови для вільного вибору виду діяльності й способів досягнення мети; формувати розуміння відповідальності за власний вибір;

б) *методичні*: гармонізувати бажання й цілі вихованця з його можливостями й вимогами середовища; забезпечувати особистий контакт учителя й учнів на основі утвердження людської гідності, поваги, відповідальності; культивувати діалогічні форми педагогічної взаємодії вихователя й вихованців, обмін думками, дискусії, обґрунтування позицій; спонукати учнів до вироблення власних моделей поведінки й діяльності, пошуку методів їх реалізації, взаємодії з людьми в різних видах діяльності (пізнавальній, естетичній, трудовій тощо);

в) *професійно-педагогічні*: розвивати емпатію як визначальну якість педагога, що забезпечує особистісно орієнтоване виховання; вміння співчувати вихованцеві, співпереживати, виявляти доброзичливість, бачити в кожному вихованцеві неповторну індивідуальність і, спираючись на її емоційну сферу, розвивати гуманістичні почуття; створювати для вихованців ситуації особистісного вибору, довіри, успіху, творчості; здійснювати діяльність вихованців у багатоваріантних, гнучких формах, які відповідають віковим особливостям, особливостям соціального середовища; ставити перед дітьми зрозумілі й посильні вимоги в чіткій і доброзичливій формі.

Особливість особистісно орієнтованого підходу до виховання в педагогічній спадщині А.Макаренка полягає в тому, що найкраще такий підхід здійснюється через колектив. Ефективне спілкування педагога з вихованцем відбувається переважно в процесі активного життя й діяльності дитини в колективі, безпосередньої участі в колективній праці та навчанні. Педагог, за такого підходу до виховання, виступає як член того ж колективу. Такий стиль спілкування створює атмосферу довіри і співробітництва, що дуже важливо для здійснення особистісно орієнтованого підходу до виховання й формування стійких соціальних якостей особистості.

Очевидно, що педагогічні позиції, на яких ґрунтується сучасна педагогічна парадигма особистісно орієнтованого виховання і педагогічна система А.Макаренка, збігаються. *Це такі позиції:*

- визнання самоцінності і неповторності особистості;

- створення умов для найбільш повної реалізації природних сил особистості в педагогічному процесі;

- суб'єкт-суб'єктна позиція у стосунках вихователя і вихованця, коли дитина виступає як суб'єкт пізнання і спілкування.

Особливістю педагогічної системи А.Макаренка є те, що вона будується на діалектичній єдності особистісного і колективного в реалізації особистісно орієнтованого підходу до вихованців.

Отже, суть особистісно орієнтованого підходу в освіті полягає у формуванні суб'єкт-суб'єктних стосунків у педагогічному процесі на основі використання суб'єктного досвіду кожного учня й поваги до його особистості.

Досліджуючи педагогічну спадщину А.Макаренка, можна встановити три групи цінностей, на яких побудована його педагогічна система.

1.Цінності соціалізації особистості: відповідальність, працьовитість, обов'язок.

2.Цінності особистісного розвитку: духовність, свобода, краса, активна діяльність (навчання, гра, праця).

3.Цінності-умови, від яких залежить формування цінностей першої та другої груп, а саме: гармонія особистісного і колективного, гуманна спільність.

Вивчивши теоретичні праці з проблем особистісно орієнтованого виховання, теоретичну спадщину А.Макаренка та практику діяльності сучасних навчальних і виховних закладів, ми пропонуємо принципи, дотримання яких у побудові виховного процесу забезпечить його особистісно орієнтований характер. Це, зокрема, такі:

1. Принцип значущості іншої людини. Все цінне, що ми маємо, чим пишаємось, є результатом взаємодії з іншими людьми. Це основа для того, щоб формувати в дітей розуміння значущості для нас іншої людини. Особливо успішно формується таке розуміння, коли ми вміємо розкрити позитивні, привабливі сторони інших людей. Тільки виховуючи в людині значущість інших людей, їхню самоцінність і неповторність, можна здійснити особистісно орієнтоване виховання.

2. Принцип пробудження самоусвідомлення вихованця. Він пов'язаний з принципом значущості іншої людини, бо усвідомити себе, свою сутність і характер людина може лише порівнюючи себе з іншими. А потреба такого порівняння виникає саме із значущості іншої людини. Якщо людина значима, цінна, то виникає бажання порівнювати себе з нею, наслідувати її сильні якості. Серед методів виховання, які становили педагогічну систему А.Макаренка, особливе місце займає метод перспективних ліній. З цього погляду процес виховання є рухом від однієї перспективи до іншої. Це стосується як виховання колективу, так і окремої особистості. Щодо окремої особистості такий рух можливий лише за умови самоусвідомлення нею своїх

позитивних якостей і недоліків на кожному етапі руху від однієї перспективи до іншої. Власне таке усвідомлення і формує нові перспективи.

3. *Принцип продукування моральних знань.* Суть цього принципу полягає в тому, що педагогічне середовище має бути організоване так, щоб ті моральні знання, яких учні набувають у процесі навчання, реалізовувалися в їхньому досвіді. Процес формування, розвитку і трансформації мотивів є досить складним і потребує окремого дослідження. Але одна із складових формування мотивів є знання-судження. Знання про те, що таке добро, зло, щирість, порядність, і певне особисте ставлення до цих категорій значною мірою спрямовують поведінку особистості. До стійких належать знання-судження, які закріплені у власному досвіді й емоційно пережиті у ситуаціях повсякденного життя.

Моральні знання продукуються особистістю за умови емоційного переживання нею ситуацій взаємодії з іншими людьми, в яку вона включається як неповторний суб'єкт діяльності.

4. *Принцип забезпечення свободи вибору.* Він є сутнісним принципом особистісно орієнтованого виховання, оскільки неповторність, особливість тієї чи іншої особистості виявляються саме у її виборі: виборі друзів; видів, темпу й середовища діяльності; джерел інформації тощо.

Тому зрозуміти, пізнати особистість можна лише в ситуації свободи вибору. Кожній дитині доводиться здійснювати вибір у розв'язанні суперечності між певними соціальними вимогами, нормами, її особистими бажаннями й досвідом, ставленням до цих норм. Ареною розв'язання цих суперечностей є той простір соціального досвіду, який створює виховання, виховний процес.

Виховна система А.Макаренка - яскравий взірець поєднання виробничої діяльності, навчання, художньо-естетичної творчості, побудови стосунків відповідальної залежності.

Водночас свобода вибору є основою самовиховання. У найзагальнішому визначенні самовиховання - це певний тип ставлення, дій щодо самого себе і власного майбутнього з погляду відповідності певним моральним нормам. Самовиховання ґрунтується на повазі дитини до самої себе. Адже якщо вона не поважає себе, то, зрештою, не зможе поважати й іншу особистість.

5. *Принцип особистісного впливу вихователя.* Виховний простір - це простір особистісних взаємин. Тут будь-яка взаємодія вихователя з вихованцями розв'язує певні виховні завдання. Педагог "працює собою": системою власних цінностей, світоглядом, характером, звичками, способом спілкування. За високого рівня розвитку особистості вчителя, зокрема вищезазначених параметрів, він автоматично орієнтується у спілкуванні на кожен особистість, на її неповторність і специфічність.

Саме на таких принципах була побудована педагогічна система А.Макаренка. Це дає підстави вважати її не тільки актуальною, а й перспективною педагогічною системою завтрашнього дня.

У другому розділі - “Технологічні аспекти забезпечення особистісно орієнтованого підходу до виховання в педагогічній спадщині А.Макаренка” - визначено, що основним технологічним аспектом забезпечення особистісно орієнтованого підходу до вихованців в педагогічній системі А.Макаренка є процес творення колективу - фундаменту і умови ефективного розвитку особистості.

Вся його педагогічна система орієнтована на особистість. Внутрішній світ, ефективна соціалізація особистості є метою цієї педагогічної системи. А справжнє педагогічне відкриття Антона Семеновича полягає в його розумінні, що колектив - це наймогутніший засіб виховання.

Основним внеском А.Макаренка в теорію і практику виховання є його праці про роль дитячого колективу в розвитку й вихованні особистості. Організований колектив у його практиці - це передусім умова нормального розвитку і становлення дитини, підлітка, юнака і дівчини.

Вчення про колектив А.Макаренко розробляв за такими основними напрямками: колектив і його організація; загальний рух колективу і його закони; загальний тон і стиль роботи; колектив педагогів і їх центр; система режиму й дисципліни; естетика колективу; зв'язок колективу з іншими колективами; індивідуальні особливості колективу; спадкоємність поколінь у колективі.

Досвід і теоретичні узагальнення А.Макаренка дають можливість побачити основні шляхи формування виховного колективу. Його не можна створити гаслами, наказами, бесідами про дружбу тощо. Це тривалий і складний процес, в якому колектив повинен досягти певного рівня розвитку, набути певних якостей.

Такими *шляхами розвитку колективу* є:

- організація індивідуальної і колективної діяльності вихованців на основі перспективних ліній;
- розвиток і встановлення між вихованцями стосунків дружби, співробітництва, взаємної відповідальності й вимогливості;
- формування і педагогічна підтримка органів учнівського самоврядування, залучення всіх членів колективу до активної участі в ньому.

В процесі реалізації цих шляхів колектив проходить три етапи розвитку.

Перший етап, коли колективом фактично керують педагоги, - нульова точка розвитку колективу. По суті, колективу як такого немає, а є певна “організаційна одиниця”, в межах якої лише починають складатися ділові зв'язки і міжособистісні стосунки. Члени колективу, що складається, переживають стан первісної адаптації. Вона характеризується певним емоційним напруженням, оскільки в багатьох немає достатнього уявлення про закони, норми, вимоги нового колективу, про його членів, про їхнє ставлення. Тому в колективі виникають несталі й непов'язані між собою мікрогрупи. Кожен учасник виступає носієм власних моральних цінностей. Його

духовний світ теж цілком відособлений, і часто він потерпає від самотності, страху й невпевненості. Єдиний захист - педагоги, якщо вони це розуміють.

Другий етап, - коли поступове збільшення контактів між групами, окремими особистостями викликає прагнення до ефективніших форм групування. Викристалізовується актив - група учнів з яскраво виявленою соціальною спрямованістю, підвищується їхній вплив на всі аспекти життя нового колективу. Актив виступає своєрідним каталізатором його розвитку. У дітей (підлітків, юнаків) виникає потреба обмінюватися своїми моральними і духовними цінностями, передавати, а іноді й нав'язувати своє бачення світу. Виникають непорозуміння і боротьба поглядів, позицій, думок водночас із прагненням знайти спільну мову. Залежно від педагогічного керівництва процес іде або шляхом інтеграції, або шляхом тиску.

Третього етапу більшість колективів не досягають, але до нього завжди має прагнути і педагог-вихователь. Організаційно цей етап характеризується високим рівнем розвитку самоврядування, за якого практично всі питання життя колективу вирішуються за участю всіх його членів. Тут майже немає "активу" і "пасиву", тут кожен - громадський діяч, який робить свій неповторний внесок у життєдіяльність колективу. Виникає певна сукупність основних духовних і моральних цінностей, що збагачують кожного і впливають на його внутрішнє життя. А найголовніше - на третьому етапі колектив досягає моральної зрілості, коли кожна особистість, що його складає, є найбільшою цінністю для інших.

Те, що колектив у педагогічній системі А.Макаренка досяг такого рівня, підтверджується не тільки спогадами, а й життєвими долями його вихованців, які і є основним критерієм ефективності системи.

Антон Семенович був великим майстром особистісно орієнтованого виховання. Фактично А.Макаренко визначив об'єктивно необхідні риси особистісно орієнтованого підходу до виховання, що так само має важливе теоретичне значення. У його практичній діяльності й теоретичних пошуках ми знаходимо блискучі приклади такого підходу, які цілком можуть бути орієнтиром для сучасних педагогів.

Таких прикладів з педагогічної спадщини А.Макаренка можна навести дуже багато. Але суть прийомів, які він використовував, полягає в позитивному впливі на розвиток моральних норм поведінки саме тому, що як вихователь, так і члени колективу щиро переживають успіхи і невдачі одне одного. В колективах А.Макаренка була не просто ввічлива дружелюбність (це могло бути у ставленні до сторонніх людей), а емпатійне ставлення, що включало співпереживання, співчуття й допомогу в діяльності. В емоційно-моральному розвитку вихованців Антон Семенович поєднував "теорію моралі" й емоційні ситуації співпереживання, вільного вибору, моральної творчості.

Таким чином, у педагогічній системі А.Макаренка були створені стосунки, механізми, структури, які, хоч і не ідеально, але значною мірою забезпечували і розвиток автентичного

потенціалу кожної особистості. Це стало можливим тому, що в усіх ситуаціях взаємодії з дітьми він пам'ятав, що діти - "живі життя". І життя прекрасні, тому потрібно бачити і поважати їхні права і обов'язки, право на радість і обов'язок відповідальності.

Для того, щоб оцінити сутність особистісно орієнтованого підходу в педагогічній спадщині А.Макаренка і використати цей досвід, важливо зрозуміти ті позиції, на яких він як професійний педагог, як особистість будував свою педагогічну систему. Такими позиціями є:

1. Позиція діалектичного зв'язку у вихованні колективу й особистості.
2. Позиція відповідності форм, методів і дій конкретним обставинам педагогічної ситуації.
3. Позиція вимогливості до особистості.
4. Позиція педагогічного реалізму.
5. Позиція діалектики, діалектичного підходу до навчання, виховання, до життя взагалі.

Постійний аналіз ситуації, спостережливість, орієнтація на життєві реалії постійно підштовхують педагога до нових рішень, нових дій, викликають нові розмірковування.

Так, у Антона Семеновича були певні свої позиції, на яких він вибудовував свою педагогічну систему. Але реалізувати їх він міг лише через свою особистість, через якості свого характеру. Його вихованці у своїх спогадах найчастіше виділяють такі його якості, як організованість, чіткість, акуратність, доброту, щирість.

Дати ж вичерпну характеристику особистості Макаренка дуже складно, бо особистості такого масштабу невичерпні. Ми ще довго відкриватимемо його. Нинішній етап цього відкриття характеризується аналізом педагогічної спадщини, виділенням її сутнісних рис: завдань, принципів, методів, особливостей. А на основі цього аналізу можна теоретично змоделювати всю педагогічну систему Макаренка, визначивши послідовно її мету, завдання, принципи, структуру, форми, методи, прийоми, засоби. І це буде новою сторінкою педагогічної науки.

Дослідження дало змогу зробити такі **висновки**:

На сучасному етапі реформування загальноосвітньої школи дедалі більшою є потреба пошуку ефективних педагогічних ідей і механізмів у класичній педагогічній спадщині. У цьому аспекті надзвичайно перспективним є звернення до багатогранної теоретико-практичної спадщини А.Макаренка, бо його виховна система - це одна з найефективніших в історії педагогіки.

Серцевину створеної А.Макаренком педагогічної системи становлять теоретичні основи методики згуртування дитячого колективу, формування найважливіших закономірностей його розвитку.

Антон Семенович вважав, що в глобальному плані формування і розвиток особистості можна розглядати як процес засвоєння нею соціальних програм спадкування, що склалися в суспільстві на даному історичному етапі. Цей процес направляє суспільство і здійснює його з допомогою

спеціальних соціальних інститутів, у першу чергу системи освіти і виховання. Виховати людину в гармонії особистісного і соціального поза колективом - неможливо.

В основу формування педагогічної системи А.Макаренка поклав такі принципи виховання: поваги і вимоги; щирості і відкритості; принциповості; турботи і уваги; вправління (вправи); загартування; ефективної праці; виховання в колективі; співпраці з сім'єю; підтримки дитячої радості; гри; поєднання покарання і нагороди.

В процесі дослідження одержано такі *результати*:

1. Проведений нами науково-теоретичний і порівняльний аналіз свідчить, що сутнісним елементом, ядром особистісно орієнтованого підходу у вихованні є перетворення дитини із об'єкта виховного процесу на його суб'єкт. Умова такого перетворення - певні *внутрішні позиції педагога*, а саме: справжній інтерес і повага до особистості дитини як до неповторного і перспективного явища світу; порівнювання розвитку особистості не стільки з іншими особистостями, скільки з попереднім її рівнем; активне використання методу позитиву в оцінці вчинків дітей, коли позитивні вчинки вихователь помічає і вони викликають у нього позитивні емоції, а негативні вихователь вдумливо аналізує з вихованцем, спонукаючи до рефлексії; позитивно-емоційне сприйняття педагогічного процесу як процесу розвиваючої комунікації вихованців і вихователів.

За умови внутрішньої особистісно професійної готовності педагога до здійснення особистісно орієнтованого підходу у вихованні, цей підхід може бути здійснений на основі таких *принципів*:

- значущість іншої людини;
- пробудження самоусвідомлення вихованця;
- продукування моральних знань;
- забезпечення свободи вибору;
- особистісний вплив вихователя.

2. Аналіз педагогічної спадщини, вивчення архівних матеріалів засвідчує, що у педагогічній системі А.Макаренка колектив є і соціальним організмом, і формою життєдіяльності вихованців, і інструментом виховання, і методом виховання, тобто в усіх іпостасях він виступає як засіб розвитку і вдосконалення особистості, а не як мета виховного процесу. Вся картина особистості, всі види "само" мають вплив у дитячому шкільному середовищі. А воно може або сприяти цим процесам, або гальмувати їх. Тому головна мета виховання в колективі й через колектив - створити оптимальні умови як для виховання особистості, так і для її самоствердження й саморозвитку. Ніякими "гуманістичними" спекуляціями не можна заперечити головне кредо педагогіки А.Макаренка - "якомога більше вимоги до людини й водночас якнайбільше поваги до

неї”. Світова педагогічна практика свідчить, що переважання якоїсь однієї сторони цього принципу має негативні наслідки.

А найкращий спосіб реалізації цього принципу Макаренко бачив у гармонізації двох систем впливу на вихованця, які він сам визначив як “індивідуальна педагогічна дія” і “паралельна педагогічна дія”. Під індивідуальною педагогічною дією Антон Семенович розумів прямий особистий вплив педагога на кожного вихованця, а під паралельною педагогічною дією - вплив непрямий, проведений через колектив.

У міру того, як колектив дедалі більше впливає на своїх членів, у ньому створюються умови для розвитку індивідуальності кожної дитини.

3. Встановлено, що у практичній діяльності й теоретичних пошуках А.Макаренка ми знаходимо блискучі приклади особистісно орієнтованого підходу, специфічні особливості якого цілком можуть бути орієнтиром для сучасних педагогів. Фактично Антон Семенович визначив об’єктивно необхідні *рис* особистісно орієнтованого підходу до виховання, а саме:

- створення програми людської особистості на основі інтеграції загальних завдань виховання та її природного потенціалу, реальних особливостей і можливостей;

- підхід до кожної особистості з оптимістичною гіпотезою, вірою в можливість розкриття і культивування в ній найкращих людських якостей;

- органічне поєднання прямоти і відкритості впливу на вихованця з педагогічним маневром, із прихованістю позиції залежно від мети та особливості ситуації, в якій перебуває особистість;

- уважне, дбайливе ставлення до дитини в суперечливих ситуаціях виховного процесу, коли “людина може зламатися”;

- повага до людської гідності вихованця, ввічливість у поєднанні з педагогічним тактом;

- справедливість педагога у ставленні до дітей і самого себе - необхідний ґрунт довіри, вдячності, взаємоповаги, уникнення опору проти педагогічного впливу;

- глибокий інтерес до дітей, до їхніх найінтимніших проблем, до їхнього духовного світу, готовність допомагати їм у найважчих і найскладніших ситуаціях.

4. Фахівці з особистісно орієнтованого виховання доводять, що центром педагогічної системи є особистість педагога, що всі особистісно орієнтовані технології “працюють” через особистість педагога. Тому виділити й оцінити особистісно орієнтований аспект педагогічної системи А.Макаренка неможливо без оцінки педагогічної позиції вихователя в цій системі.

Центром макаренківської педагогічної системи є сам Антон Семенович; її суть, і якість значною мірою визначаються його особистістю і професіоналізмом.

Вивчення педагогічної спадщини А.Макаренка дає можливість визначити ті *позиції*, на яких він як професійний педагог, як особистість будував свою педагогічну систему. Це - діалектичний зв’язок у вихованні колективу й особистості; відповідність форм, методів, дій конкретним

обставинам педагогічної ситуації; необхідність у вихованні вимоги і дисципліни; реалізм, як в оцінці педагогічних явищ, так і в їх формуванні; діалектичний підхід до навчання і виховання, до життя взагалі.

Вся система Макаренка орієнтована на виховання соціально активної, творчої особистості. Підтвердженням результативності цієї системи стали сотні його вихованців, повернуті ним до творення активного, красивого життя, які і в мирний, і у воєнний час виявили високі громадянські якості.

За своєю результативністю система А.Макаренка залишається необхідною для нинішньої школи і педагогіки. У світі немає більше такого педагогічного досвіду, щоб з трьох тисяч дітей, які до перебування у виховному закладі мали досвід асоціальної поведінки, жоден не потрапив згодом до закладів перевиховання.

5. Реформа школи в Україні спрямована на демократизацію й гуманізацію освітнього простору. Україна прагне побудувати громадянське суспільство. Перед школою постало завдання виховати громадянина, свідомого, активного, толерантного. Стало очевидно, що без виховання колективу, досвіду соціалізації цих завдань не вирішити.

Тому в другій половині 90-х років почали активно відроджуватися й зароджуватися дитячі організації (піонерська, Пласт, РАДОС та інші), формуватися різні моделі шкільного самоврядування (шкільні республіки, парламенти, ради). Педагогічна громадськість знову звернулася до не використаного повною мірою і занедбаного унікального досвіду А.Макаренка.

Все більше шкіл України в різних формах реалізують ідеї Антона Семеновича про значення колективу у вихованні і про технологію його побудови, беруть на озброєння у виховній роботі досвід педагога у вихованні колективу як умови розвитку особистості й формування громадських якостей учнів: відповідальності за доручену справу, за товаришів, за суспільство. Особливістю цього процесу в нових умовах є те, що моделі організації учнівського колективу, на відміну від радянських часів, враховують специфіку соціального середовища, школи, досвід учителів і учнів.

Проведене нами дисертаційне дослідження не вичерпує всіх аспектів багатогранної проблеми. Науково-педагогічні досягнення А.Макаренка вимагають подальшого осмислення їхнього впливу на сучасне виховання, творчого впровадження їх у практику.

Основний зміст дисертації відображено в таких публікаціях автора:

1. **Бучківська В.В.** Взаємини в дитячому колективі - умова особистісно-орієнтованого педагогічного процесу // Педагогіка і психологія. - 2000. - №1. - С.72-76.

2. **Бучківська В.В.** Особистісно орієнтований підхід до виховання в педагогічній спадщині А.Макаренка // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. - Тернопіль, 2001. - №9. - С. 73-76.

3. **Бучківська Г.В., Бучківська В.В.** Погляди В.О.Сухомлинського і А.С.Макаренка на проблему виховуючого колективу: порівняльний аспект // Історія педагогіки у структурі професійної підготовки вчителя: Збірник наук. праць Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. - Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2002. - Вип.3. - Т.2. - С.235-241. (Аналіз поглядів А.Макаренка на проблему колективу як виховуючого середовища і умови для розвитку особистості).

4. **Бучківська В.В.** Принципи особистісно орієнтованого виховання в педагогічній системі А.Макаренка // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. - Тернопіль, 2002. - №2. - С.25 - 29.

5. **Бучківська В.В.** Сутність особистісно орієнтованого підходу в педагогічній теорії // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. - Тернопіль, 2002. - № 9. - С.142 - 146.

6. **Бучківська В.В.** Особистісно-орієнтований підхід до виховання в педагогічних спадщинах В.О.Сухомлинського та А.С.Макаренка // Василь Олександрович Сухомлинський і сучасна школа: Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції. - Хмельницький: Вид-во ХГПШ, 2001. - С.46 - 48.

7. **Бучківська В.В.** Педагогічна позиція вихователя як умова особистісно орієнтованого підходу в педагогічній системі А.С.Макаренка // А.С.Макаренко и мировая педагогика / Материалы Международного макаренковского семинара. - Полтава, 8 - 10 апреля 2002. - С.42 - 44.

8. **Зоц В., Бучковская В.** Великий мастер парной педагогики // Это принадлежит вечности... : Теория и методика воспитания в педагогическом наследии А.С.Макаренко / Под общ. ред. М.Ю.Красовицкого. - Киев: Логос, 2002. - С.169 - 191.(Виокремлення об'єктивно необхідних шляхів організації особистісно орієнтованого підходу до виховання в педагогічній спадщині А.Макаренка).

АНОТАЦІЇ

Бучківська В.В. Особистісно орієнтований підхід до виховання в педагогічній спадщині А.С.Макаренка. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 - загальна педагогіка та історія педагогіки. - Інститут педагогіки АПН України, Київ, 2004.

У дисертації досліджено технологічні аспекти забезпечення особистісно орієнтованого підходу до виховання в педагогічній спадщині А.Макаренка. Ці аспекти розглядаються на основі соціально-філософської і теоретико-педагогічної розробки парадигми особистісно орієнтованого підходу в освіті.

В процесі дослідження визначено етапи еволюції поглядів А.Макаренка на доміанти колективного і особистісного у вихованні; визначено три групи цінностей, на реалізації яких побудована система А.Макаренка; простежено зміни домінант педагогічного впливу на різних етапах побудови педагогічної системи; вичленувано принципи і риси особистісно орієнтованого підходу, які були реалізовані А.Макаренком у побудові його педагогічної системи і на яких може бути сформована сучасна виховна система; визначено шляхи створення виховного колективу в педагогічній системі А.Макаренка та його особисті педагогічні позиції, на яких він здійснював особистісно орієнтований підхід; показано використання педагогічних ідей А.Макаренка в практиці сучасної школи.

Ключові слова: А.Макаренко, особистісно орієнтований підхід, колектив, виховання, особистість, цінності, позиція.

Бучковская В.В. Личностно ориентированный подход к воспитанию в педагогическом наследии А.С. Макаренко. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 - общая педагогика и история педагогики. - Институт педагогики АПН Украины, Киев, 2004.

Современная парадигма личностно ориентированного подхода в образовании является ключевой в содержательном реформировании школы в Украине.

Исследование педагогического наследия А.Макаренко показало, что многие идеи, а главное, - педагогические инструменты, являются личностно ориентированными, и их вычленение и изучение поможет в разработке личностно ориентированных педагогических технологий.

В первом разделе - "Педагогическое наследие А.Макаренко в контексте личностно ориентированного подхода в воспитании" - раскрываются философские и теоретико-педагогические основы личностно ориентированного подхода в образовании; отслеживается использование этого подхода в педагогической системе А.Макаренко; выделены этапы эволюции взглядов А.Макаренко на доминанты коллективного и личностного в воспитании; определены принципы личностно ориентированного подхода в воспитании, которые были реализованы А.Макаренко в формировании его педагогической системы, и на которых может быть построена современная воспитательная система, а именно:

- принцип значимости другого человека;
- принцип пробуждения самоосознания воспитанника;
- принцип продуцирования моральных знаний;
- принцип обеспечения свободы выбора;
- принцип личностного влияния воспитателя.

Во втором разделе - “Технологические аспекты обеспечения личностно ориентированного подхода к воспитанию в педагогическом наследии А.Макаренко” - определено, что основным технологическим аспектом обеспечения личностно ориентированного подхода к воспитанникам в педагогической системе А.Макаренко является коллектив - фундамент и условие эффективного развития личности. Он является и социальным организмом, и формой жизнедеятельности воспитанников, и инструментом воспитания, и методом воспитания.

В разделе выделены пути формирования воспитательного коллектива в педагогической системе А.Макаренко (организация индивидуальной и коллективной деятельности воспитанников на основе перспективных линий; развитие и установление между воспитанниками взаимоотношений дружбы, сотрудничества, взаимной ответственности и требовательности; формирование и педагогическая поддержка органов ученического самоуправления, приобщения всех членов коллектива к активному участию в нем); вычленены черты личностно ориентированного подхода в педагогическом наследии А.Макаренко (определение программы человеческой личности, как интеграции общих целей воспитания и ее природного потенциала, реальных особенностей и возможностей; подход к каждой личности с оптимистической гипотезой, верой в возможность раскрытия и культивирования в ней лучших человеческих качеств; органическое сочетание прямоты и открытости воздействия на воспитанника с педагогическим маневром, со скрытостью позиции в зависимости от цели и особенности ситуации, в которой находится личность; внимательное, бережное отношение к ребенку в противоречивых ситуациях воспитательного процесса, когда “человек может сломаться”; уважение к человеческому достоинству воспитанника, вежливость в сочетании с педагогическим тактом, ориентация на собственные силы воспитанника; справедливость педагога по отношению к детям и самому себе как необходимая почва доверия, признательности, уважения к нему, снятие сопротивления педагогического воздействия; глубокий интерес к детям, к их самым интимным проблемам, к их духовному миру, готовность помогать им в самых трудных и сложных ситуациях); определены позиции педагога Макаренко, на которых он осуществлял личностно ориентированный подход в своей педагогической системе (диалектическая связь в воспитании коллектива и личности; соответствие форм, методов, действий конкретным обстоятельствам педагогической ситуации; требовательность к личности; педагогический реализм); показан процесс использования педагогических идей А.Макаренко в практике современной школы.

Ключевые слова: А.Макаренко, лично ориентированный подход, коллектив, воспитание, личность, ценности, позиции.

Buchkivs'ka V.V. Personally orientated approach to the pupils in the pedagogical heritage of A.S.Makarenko. - Manuscript.

Dissertation for obtaining scientific degree of the candidate of pedagogical sciences in speciality 13.00.01 - general pedagogics and history of pedagogics. - The Institute of pedagogics at the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, 2004.

The technological aspects of providing personally orientated approach to the upbringing in the pedagogical heritage of A.Makarenko are studied in the dissertation. These aspect are examined on the basis of social-philosophic and theoretical-pedagogical treatment of paradigm of personally orientated approach in the world.

The stages of evolution of A.Makarenko's views upon the dominants of collective and personal in the upbringing are defined in the process of the research. Three groups of values on realization of which A.Makarenko's system is based are determined. The changes of dominants of the pedagogical influence during different stages of formation of the pedagogical system are traced. Principles and features of the personally orientated approach, which were realized by A.Makarenko in formation of his pedagogical system, and on the basis of which the modern educational system can be formed, are italicized. The ways of formation of the educational collective body in A.Makarenko's pedagogical system and his personal pedagogical position, on the basis of which he was creating his personally orientated approach are determined; the usage of pedagogical ideas of A.Makarenko in the work of the modern school is shown.

Key words: A.Makarenko, personally orientated approach, collective body, upbringing, personality, values, position.